

Mmetụta Olundị Nsuka Na Nkuzi Na Ọmụmụ Asụsụ Igbo Izugbe N'Ụlọakwụkwọ Praịmarị N'Okpuru Ọchịchị Nsuka.

Nke si n' aka

Dr Monica Obiageli Omeje

Ngalaba Mmụta Nka

Mahadum Nigeria, Nsuka

+2348063583030 monica.omeje@unn.edu.ng

Umịedemede

Mbunuche nchọcha a bụ ịchọputa ka olundị **Nsuka** si emetuta nkuzi na ọmụmụ Igbo izugbe n' ụlọakwụkwọ praịmarị dị n'okpuru ọchịchị **Nsuka** na steeti Enugu. Nchọcha a lebere anya kpom kwem n'ịmata ka fonim olundị **Nsuka** si emetuta ụmụ akwụkwọ n'ọmụmụ Igbo Izugbe. Onye nchọcha gbasoro usoro sọvee nkọwa wee mee nchọcha a. Otu ajuju nchọcha ka e jiri mee nchọcha a. Ndị e jiri mee nchọcha bụ ụmụ akwụkwọ praịmarị ukwu niile nọ n'okpuru ọchịchị **Nsuka**. Ndị e jiri mee nchọcha a kpom kwem bụ ụmụ akwụkwọ praịmarị nke ise onụogụ ha di otu narị na iri ise (150). Ọ bụ usoro nsere ka onye nchọcha gbasoro were họtuta ndị e jiri mee nchọcha a. Ngwa nchọcha bụ ajuju onụ na ndeputa mkpuruokwu nke onye nchọcha hibere. Onye nchọcha gbasoro usoro frikwensi na pasenti wee tuchaa data o ji ruo oru na nchọcha a. Nchọputa nchọcha gosiri na fonim olundị **Nsuka** na-emetuta ụmụ akwụkwọ praịmarị n' ọmụmụ Igbo izugbe. Site n'ihe a chọputara, onye nchọcha tụturu aro maka nkwalite onodu nkuzi na ọmụmụ asụsụ Igbo ọ kachasi n'ogo praịmarị na **Nsuka**.

Okpuruokwu: Olundị, Igbo Izugbe, Fonim, Fọnoloji.

Mkpelite / Ntulegharị Agumagụ:

Asụsụ bụ otu onyinye Chineke nyere mmadụ nke ya na ibe ya ji enwe mmekọrịta. E wezuga asụsụ, mmekọrịta mmadụ na ibe ya agaghị ekwe omume. Ọ bụ asụsụ ka mmadụ ji egosiputa echiche ya gbasara ihe ọ bụla. Ọ bụ nke a kpatara na mmadụ enweghị ike ịma ihe onye ọzọ bu n' uche ma ọ bughị site n'asụsụ. Ọ bụ n'ihì onodu asụsụ n'ebe mmadụ nọ mere ndị odee dị iche iche jiri gbaa mbọ ikọwa asụsụ n'uzọ dị iche iche. Dika Anozie (1999) họtara asụsụ dika ụda sitere n'olu mmadụ mgbe ogan okwu dị iche iche meghariri ahụ n'uzọ dị iche iche. A bịa na nkọwa Anozie, ọ putara na ụda ndị ahụ ga-enwe nghota tupu ha etozuo ịbụ asụsụ. Ọ bụ nghota dị n'ụda ndị a na-enye mmadụ ike inwe mmekọrịta n'etiti onwe ha. Asụsụ bụkwa otu ihe gbara okpuruokwu e ji amata agburu ọ bụla. Dika ọ dị n'ala Naijiria, e nwere agburu dị iche iche dika Hausa, Igbo Yoruba, Idoma na otutu ndị ọzọ. Agburu ndị a niile nwegasiri olu asụsụ dị iche iche nke e ji mara ha nke gunyere asụsụ Igbo. Ọ bụ asụsụ Igbo ka e ji amata ndị Igbo. Ọ bụ n'ihì ubara asụsụ e nwere n'ala Naijiria, na mkpa asụsụ dị na ndu mmadụ mere Gọmentị ala Naijiria n'ime akwụkwọ iwu maka mmụta (FRN, 2014) jiri họtuta asụsụ atọ ka ha buru ihe a ga na-amụ n'ụlọakwụkwọ. Asụsụ ndị a bụ Igbo, Hausa na Yoruba.

Ọ bụ n'uzọ dị otu a ka asụsụ Igbo jiri buru otu n'ime ihe ọmụmụ a na-akuzi n'ụlọakwụkwọ dị iche iche n'ala Naijiria. Mana kamgbe a malitere kuziwe ya n'ụlọakwụkwọ, otutu ihe ka na-echere ya aka mgba nke nsogbu sitere n'olundị bụ otu n'ime ha.

Olundị bụ olu asụsụ e ji mara agburu ọ bụla. Ọ bụ olu e ji mara obodo dị iche iche dị n' otu asụsụ. Anozie (2007) kọwara olundị dika olu asụsụ dị iche iche ndị si n'otu mpaghara puta na-asụ. Ihe nke a putara bụ na olundị bụ ka ndị ma ọ bụ obodo si edebe olu wee na-asuputa asụsụ

agburu ha. Nwaozuzu (2008) kowara olundi dika mpaghara ma o bu otu udidi olu nke e ji mara obodo nke di iche na mkpoputa, utosasu na mkpuruokwu nke asusu Izugbe obodo ahụ. A bia n'ime asusu Igbo, e nwere otutu olu di iche iche e ji asu ya. O bu olu ndi a di iche iche e ji asu Igbo ka a kporo olundi. Igbo nwere olundi di iche iche dika Nsuka, Afikpo, Udi, Nkanu, na otutu ndi ozo. O bu nke a kpata e ji asi na Igbo na-asu n'olu n'olu dika a mara ndebeolu na mkpoputa utosasu na mkpuruokwu olu e nwere n'Igbo digasi iche iche. O bu nke a kpata olundi jiri buru nsogbu nyere nkuzi na omumu asusu Igbo. O buzi n'ih i nsogbu ndi a mere ndi okachamara n'asusu Igbo jiri weputa Igbo izugbe ka e jiri na-akuzi asusu Igbo n'uloakwukwo.

Igbo izube bu olu asusu e weputara ka e jiri na-akuzi ma na-edekwa asusu Igbo n'uloakwukwo. O bu udi olu asusu Igbo nke onye o bula na-asu asusu Igbo nwere ike ighota ozugbo na-enweghi ihe mgbaguoju anya. Igbo izugbe bu udi olu asusu Igbo zuru mba ma o bu obodo niile na-asu Igbo onu n'ih na e si na mpaghara ma o bu olundi di iche iche meputa ya. N'ih nke a kpata na o nweghi onye ma o bu ndi ga-asi na o bu ha nwee Igbo izugbe n'ih na o bu ozuru Igbo onu. O bu Igbo Izugbe ka e ji akuzi ma na-edekwa Igbo n'uloakwukwo. O bu Igbo Izugbe ka umu akwukwo ji ele ule n'Igbo. O buka ya ka e ji aguputa Igbo n'ulooru di iche iche dika n'ih onyo onyo na radio. Igbo izube nwere mkpuruuda e ji asu ma na-edekwa ya n'uloakwukwo. Nke a kpata na omumu Igbo izugbe n'uloakwukwo dika omumu asusu mba uwa ndi ozo na-amalite site n'ikpoputa uda di iche iche e ji asu ya bu asusu otu kwesiri ekwesiri. O bu site n'uda ma o bu mkpuruuda asusu ndi ahụ a na-akpoputa ka e si enweta nsogbu ndi na-aputa ihe n'etiti olundi na Igbo izugbe na nkuzi na omumu asusu Igbo n'uloakwukwo.

Mkpuruuda asusu bu uda di iche iche e nwere bu nke nwere ike ibute nghota ndimiche n'okwu. E nwekwa ike ikowa mkpuruuda dika uda o bula naani ya na-eweta ndimiche n' echiche okwu abuo yiri onwe ha. Anozie (1999) kowara mkpuruuda dika udaasusu nke na-ebute nghota di iche na mkpuruokwu abuo ma o bu karia bu ndi yiri onwe ha ma e wezuga otu mkpuruuda. Nke a putara na mkpuruuda na-emetuta uda di iche iche e nwere n'asusu. Nkwa a putara na onye o bula na-amu asusu kwesiri imu ihe banyere mkpuruuda asusu ahu n'ih na o bu mkpuruuda asusu ka e ji ewube mkpuruokwu na usorokwu ndi ozo di n'asusu o bula a na-amu. A bia n'asusu Igbo, e nwere mkpuruuda n'Igbo Izugbe nwekwaa n'olundi Nsuka. Mkpuruuda e nwere n'Igbo Izugbe di iri ato na isii. O bu mgbochiume na udaume ka e ji emebe mkpuruuda di n'asusu o bula. Mgbochiume e nwere n'Igbo Izugbe di iri abuo na asato, ebe udaume di asato. N'aka nke ozo, mkpuruuda e nwere n'olundi Nsuka di iri ise na abuo. Mgbochiume e nwere na ya di iri ano na abuo, ebe udaume di iri (Ajibo, 2015). Site na nkwa a, o doro anya na mkpuruuda di n'Igbo Izugbe na olundi Nsuka nwere ndiche di iche iche. O bu ndiche ndi a na-ebute nsogbu e nwere na nkuzi na omumu asusu Igbo n' uloakwukwo di iche iche n'okpuru ochichi Nsuka. Nke a bu maka na umu akwukwo na-ewebata olundi ndi a mgbe ha na-edekwa ma na-asukwa Igbo n'uloakwukwo. N'ih nke a, ka olundi Nsuka ji buru ogbatauhie nyere nkuzi na omumu asusu Igbo na mpaghara Nsuka. Ndiche ndi a na-aputa ihe na mkpoputa mkpuruuda mebere okwu o bula bu nke a na-akpo fonim na sayensi asusu.

Fonim bu mkpuruuda asusu nke na-eweta nghota puru iche n'okwui. O bu na ngalaba fonoloji nke sayensi asusu ka a na-amu ihe gbasara fonim. Fonoloji bu amumaamu sayensi asusu na-enyocha mkpuruuda di n'asusu di iche iche. Fonoloji bu sayensi nke udaasusu n'ih na o na-akowaputa otu uda mkpuruokwu siri wee daa mgbe a na-ekwu okwu (Omeje 2020). O na- amu maka mkpuruuda ndi e ji eme nghota puru iche n'asusu ma o bu n'olundi di iche iche. Fonim buzi mkpuruuda ma o bu mkpuruokwu e nwere n'asusu ma o bu olundi di iche iche. O bu mkpoputa fonim ndi a na-ebute ndiche di n' osusu na odide mkpuruokwu di n'Igbo Izugbe na olundi Nsuka. Nke a wee buru nnukwu nsogbu nyere nkuzi na omumu asusu Igbo n'okpuru ochichi Nsuka. O bu nke a kpata onye nchocha ji lebaa anya n'isiokwu a bu mmetuta olundi Nsuka na nkuzi na omumu asusu Igbo Izugbe n' uloakwukwo praimari n'okpuru ochichi Nsuka. Onye nchocha horo

ime nchọcha a n' ụlọakwụkwọ praịmarị n'ihị na ọ bụ n'ebe a ka a na-enye ụmụaka ezigbo ntọala maka ọsụsụ na odide Igbo izugbe n'ụlọakwụkwọ. Ọ bụ n' ụlọakwụkwọ nta ma ọ bụ praịmarị ka a na- ekpughere ụmụaka ihe niile gbasara nsupe na mmebe mkpuruokwu Igbo Izugbe. Nwatakiri nwere ezigbo ọzuzu n' ihe ndị a na-abụ ọkaibe n' ihe gbasara ọsụsụ na odide asụsụ Igbo n' ọdinihu. Ọ bụ nke a kpaliri mmụọ onye nchọcha a n'ime nchọcha ya n'ụlọakwụkwọ praịmarị dị na Nsuka.

N'iji mee nchọcha a, onye nchọcha hibere otu ajuju nchọcha maka nke a:

(1) Kedu ka fọnim olundị Nsuka si emetuta ụmụ akwụkwọ n'omumụ Igbo Izugbe?

Usoro Nchọcha:-

Usoro a gbasoro wee mee nchọcha a bụ usoro sovee nkowa. Ebe a nọrọ mee nchọcha a bụ n'okpuru ọchịchị Nsuka nke steeti Enugu. Ndị e jiri mee nchọcha bụ ụmụ akwụkwọ praịmarị ukwu niile nọ n'ụlọakwụkwọ praịmarị nke Goomenti nwe na Nsuka. Onye nchọcha ji usoro nsere nhataha wee sere ụlọakwụkwọ praịmarị iri na otu n'ime ụlọakwụkwọ praịmarị narị na otu e nwere n'okpuru ọchịchị Nsuka (Nsi: Local Government Education Authority Nsukka (L.G.E.A.N)). Ndị e jizi mee nchọcha a kpom kwem bụ ụmụ akwụkwọ praịmarị nke ise dī otu narị na iri ise, bụ ndị e jiri usoro nsere were sere n'ime ụlọakwụkwọ iri n'otu e jiri mee nchọcha a.

Ngwa nchọcha e jiri mee nchọcha a bụ ajuju nnwale ọnụ nke nwere ndina iri abuo. Onye nchọcha jiri tepu rekoda wee dorọ mkpọputa ụmụ akwụkwọ maka nnwale ọnụ, iji mata ka ha si akpọputa ụda dī iche iche dī n'okwu e nyere ha ikpọputa. Onye nchọcha mekwara ka ụmụ akwụkwọ deputa mkpuruokwu ndị a n'akwụkwọ dika ha siri kpọputa ha. Ọ bụ usoro frikwensi na paseenti ka onye nchọcha jiri tuchaa data o nwetara.

Tebulu nke mbu: Ntucha ka mkpuruuda olundị Nsuka si emetuta ụmụ akwụkwọ n'omumụ Igbo izugbe.

Ọnụọgụ	Ndina	Mkpota(F)	Mkpota(%)	Mkpojo(F)	Mkpojo(%)
1	Ewu	150	100	0	0
2	Mmiri	2	1.3	148	98.7
3	Osisi	0	0	150	100
4	Nwaanyi	150	100	0	0
5	Akwa	3	2.0	147	98.0
6	Nwoke	150	100	0	0
7	Ọ b́ara	0	0	150	100
8	Nnunu	6	4.0	144	96.0
9	Anumanu	1	0.7	149	99.3
10	Ala	0	0	150	100
11	O nweghi	1	0.7	149	99.3
12	Nnu	12	8.0	138	92.0
13	Onwu	150	100	0	0
14	Ahja	0	0	150	100
15	Ikwe	150	100	0	0
16	Ọ maghi	1	0.7	147	99.3
17	Anuri	5	3.3	145	96.7
18	Echi	150	100	0	0
19	Aghugho	0	0	150	100
20	Mgbagwojua nya	2	1.3	148	98.7

Site n' ihe e deputara na tebulu dī n'elu, a ga-ahụ na olundị Nsuka na-emetuta ụmụ akwụkwọ

n'omumu Igbo Izugbe nke ukwu. Nke a bu maka na n'ime ndina mkpuruokwu iri abuo eguzobere maka nchocha a, ndina mkpuruokwu iri na anọ nwere paseenti mkpojo di elu, ebe naani ndina mkpuruokwu isii nwere pasenti mkpoja di elu. Nke a putara ihe site n'onuogu 7,8,9,10,11,12,13,14,16,17,19 na 20. Ndina mkpuruokwu onuogu ndi a e deputara nwere pasenti na frikwensi di elu maka mkpuruokwu ndi a kpojoro akpojo, nke bu 100%, 96.0%, 99.3%, 100%, 99.3%, 92.0%, 100%, 99.3%, 96.7%, 100% na 98.7% n' usoro e siri deputa ha n'otu n'otu. N'aka nke ozo, onuogu ndina mkpuruokwu ndi nke a nabatara dika ndi a kpotara bu 1,4,6,13,15, na 18. Ndina mkpuruokwu onuogu ndi a nwere pasenti na frikwensi di elu maka mkpuruokwu ndi a kpotara nke oma nke bu 100%, n'usoro e siri deputa ha.

Ntule Data:-

Ihe a choputara na nchocha a gosiri na e nwere mmetuta nke sitere na fonim olundi Nsuka nke na-eweta nsogbu umu akwukwo na-enwe n'omumu Igbo Izugbe. Nchoputa nchocha a gosiri na mmetuta a sitere na ndiche di n'etiti mkpuruoda olundi Nsuka na nke Igbo Izugbe dika e gosiri na tebulu e jiri mee nchocha a. Tebulu gosiri na e nwere paseenti (%) mkpojo di elu na mkpuruokwu ndi ahụ umu akwukwo ndi e ji mee nchocha kpoputara.

Omumaatu:

Igbo Izugbe	Bekee	Olundi Nsuka
Osisi	tree	Oshishi
Nnu	salt	Unu
Akwa	cloth	Okwa
Anyia	eyes	Onya
Ahia	market	Ashua

N'aka nke ozo, a bia n'ihe dika mkpuruoda ndi ahụ umu akwukwo kpotara, o bu maka na mkpuruoda ndi ahụ na nke olundi ha bu otu. Omumaatu bu: Enu, Nwaanyi, Nwoke, Onwu na echi. Umu akwukwo kpotara mkpuruokwu ndi a n'ihia na mkpoputa mkpuruoda ha n'olundi Nsuka na Igbo Izugbe bu otu. Ya mere a bia n'asusu Igbo, N'ihia na o bu asusu a na-asupe site ka e si akpoputa mkpuruokwu ha, na-eme ka e nwee nsogbu n'odide Igbo Izugbe. Nke a bu maka na nwata akwukwo o bu na-ede ihe n'Igbo na-ewere mkpuruoda ndi o maara di n'olundi ya were dee ihe o na-ede. Nke a putara ihe na ndeputa mkpuruokwu ndi ahụ umu akwukwo kpoputara nke onye nchocha gwara ha deputa n'akwukwo. Nke a wee buru nnukwu nsogbu nyere nkuzi na omumu asusu Igbo na mpaghara mmuta Nsuka. Mputara ya bu na otutu umu akwukwo ndi no n'okpuru ochichi Nsuka na-eji mkpuruoda olundi Nsuka ede ihe n'asusu Igbo. Nke a na-ebutere ha odida n'ule n'ihia na o bu Igbo Izugbe ka e weputara ka e jiri na-akuzi ma na-edekwa ihe n'asusu Igbo n'uloakwukwo. O bu nke a kpatara odee jiri lebaa anya n' isiokwu a bu mmetuta olundi Nsuka na nkuzi na omumu asusu Igbo Izugbe n'uloakwukwo praimari n'okpuru ochichi Nsuka. Olileanya odee bu na e site na praimari wee nyebe umuaka ezigbo ntola n'ihe gbasara osusu na odide Igbo Izugbe n'uloakwukwo, na o ga-eme ka ha buru okaibe n'odide Igbo Izugbe n'odinihu.

Mmechi Na Aro:

Otu ihe putara ihe na nchocha a bu na umu akwukwo praimari no na Nsuka na-ejikari olundi ha akpoputa mkpuruokwu Igbo Izugbe. Nke a na-egosi na o bu olundi Nsuka ha ji akpoputa mkpuruokwu ka ha ji na-edekwa ya n' akwukwo. Ihe kpatara nke a bu na asusu Igbo bu asusu udaolu. Nke a mere na otu e si akpoputa mkpuruokwu Igbo bu ka e si-ede ya ede. N'ihia ya, umu akwukwo ga-amata na o bu olu asusu Igbo Izugbe ka ha kwesiri iji na-eme ihe niile ha na-eme n'asusu Igbo n'uloakwukwo. Ebe a ka ndi nkuzi na ndi Goomenti nwere oke na oru diiri ha.

O kwesiri ka ndi nkuzi asusu Igbo n' uloakwukwo praimari jiri naani olu Igbo Izugbe na-

akuzi ya bu asusu. Nke a bu maka na ndi nkuzi bu ndi nlereanya umu akwukwo. N'ogo agumaakwukwo praimari, umuaka na-ewere ndi nkuzi ka chi ha, nke bu na ihe o bu na onye nkuzi kwuru ma o bu mee aburula iwu. Ebe o di otu a, o tosiri ka ndi nkuzi no n'ogo agumaakwukwo praimari jiri Igbo Izugbe na-enye umuaka ozuzu oge niile. Nke a ga-eme ka isu na ide ihe n'Igbo Izugbe mara umuaka ahụ. Nke a dabara na nchoputa Omeje (2020), onye siriri na ndi nkuzi isuru umu akwukwo Igbo Izugbe oge niile ga-eme ka ha muta Igbo Izugbe nke oma, ma jiri ya na-edede edemede n'Igbo. Onye nkuzi ga-eji Igbo Izugbe kuzie ihe n'uloakwukwo ga-aburiri onye nkuzi nwere ezigbo ozuzu na ya bu asusu. Nke a di ezigbo mkpa n'ihu na onye nkuzi na-enweghi ozuzu n'ihu gbasara asusu Igbo agaghị enyenwu umu akwukwo ezigbo ntala n'ihu gbasara osusu na odide asusu Igbo Izugbe n'ihu na mmadu enweghi ike inye onye ozo ihe o nweghi. Otutu ndi nkuzi no n'uloakwukwo praimari enweghi ezigbo ozuzu n'ihu gbasara nkuzi asusu Igbo. Nke a bu maka na dika usoro nkuzi si di n'ogo ihe omumu praimari, o bu otu onye nkuzi na-akuzi ihe niile nwatakiri na-amu n'uloakwukwo n'otu klaasi. O bu ya mere na otutu ndi nkuzi na-enweghi nzere mmuta n'Igbo ji akuziri umu akwukwo asusu Igbo n'ogo agumaakwukwo praimari. Nsogbu wee buru na otutu n'ime ha na-amaghị Igbo Izugbe na-eji olundi akuziri umuaka Igbo na klaasi. O bu nke a kpata o ji di mkpa na Gogmenti ga-agba mbu hu na ndi nkuzi a na-eziga n'ogo agumaakwukwo praimari ga-aburiri ndi nwere ozuzu n'asusu Igbo. Nke a ga-enye aka n'ebe o di ukwu ime ka umuaka nwee ezigbo ntala n'ihu gbasara osusu na odide Igbo Izugbe n'odinihu.

Ozo dika ibe ya, umu akwukwo ga-agba mbu na-eji naani Igbo Izugbe asu asusu Igbo n'uloakwukwo. Nke a di mkpa n'ihu na ndi kwuru okwu siriri na ihe o bu na mmadu na-eme kwa mgbe kwa mgbe ka o na-amuta osiso. O buru na umu akwukwo ejiri Igbo Izugbe na-enwe mkparita uka n'etiti onwe ha oge niile, o ga-eme ka osusu ya banye ha n'isi. Nke a ga-eme ka ide Igbo Izugbe ede diiri ha mfe.

N'ikpeazu, ndi na-edede akwukwo Igbo ga-ejisi ike na-eji naani Igbo Izugbe ede ha, ghara itinye olundi. Nke a ga-enyere ma ndi nkuzi ma umu akwukwo aka n'ikwalite osusu na odide Igbo Izugbe o kachasi na mpaghara mmuta Nsuka.

Edensibia

- Ajibo, B. U. (2015). Nsogbu Olundi Na – Ewebata Na Nkuzi Na Omumu Asusu Igbo N' Uloakwukwo. Unpublished B.ed Project, University Of Nigeria Nsukka.
- Anozie, C.C. (1999). *Lingwistiik Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.
- Anozie, C.C. (2007). *General linguistics: An Introduction* Enugu: Tashiwa Networks .
- Federal Republic of Nigeria (2014). *National Policy on Education*. Lagos:NERDC Press.
- Nwaozuzu, G. I. (2008). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria, Press Ltd.
- Omeje, M. O (2020). "Ntucha Ndejo Umu akwukwo Sinio Sekondiri Na-Eme N'deputa Edemede N'Asusu Igbo" in *IgboScholars International Journal* 13 63- 74.